

VIDÉKI REALITÁSOK A DÉL-DUNÁNTÚLON: A KADARKÚTI TÉRSÉG ESETE

Horeczki Barbara

MSc-hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
horeczki.barbara@stud.uni-mate.hu
 ORCID: 0009-0008-6623-9547

Horeczki Réka

*Tudományos főmunkatárs, ELTE Közgazdaság- és Regionális
 Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete*
horeczki.reka@krtk.elte.hu
 ORCID: 0000-0003-3131-681X

ABSZTRAKT

A tanulmány a dél-dunántúli régió, és azon belül közelebbről a kadarkúti térség komplex gazdasági és társadalmi kihívásait vizsgálja a mezőgazdaság szempontjából. A terület kiemelkedő természeti és agrárpotenciállal rendelkezik, ám súlyos demográfiai fogyás, a népesség elöregedése és a fiatalok elvándorlása jellemzi. A makrogazdasági problémák mellett a belső periferiának számító somogyi térség infrastrukturális elmaradottsággal, tökehiánnyal és alacsony vállalkozói aktivitással küzd. A helyzet mélyebb megértéséhez a kutatás 21 helyi gazdálkodóval készített mélyinterjú esettanulmányt, amely rávilágít a kritikus generációváltásra, a növekvő birtokkoncentrációra és az agrárdigitalizáció lassú ütemére. Bár a megkérdozettnek tekinthető kisüzemek és családi gazdaságok törekednek a termelés diverzifikációjára, a korlátozott jövedelmezőség és a csekély munkaerőpiaci potenciál komoly gátat szab a fejlődésnek. A vizsgálat rámutat arra, hogy a térség versenyképességét a gazdák közötti és az önkormányzati együttműködések erősítésével, valamint a gyakorlatias, helyi szintű fejlesztési stratégiák támogatásával lehetne növelni.

Kulcsszavak:

*Dél-Dunántúl,
 élhetőség,
 helyi gazdaságfejlesztés,
 mezőgazdaság,
 vidék*

RURAL REALITIES IN SOUTHERN-TRANSDANUBIA: THE CASE OF THE KADARKÚT MICROREGION

ABSTRACT – This study analyses the economic and social challenges facing the South Transdanubia region and, more specifically, the Kadarkút area from an agricultural perspective. The region boasts outstanding natural and agricultural potential, yet it is characterized by severe population decline, an aging population, and the out-migration of young people. In addition to macroeconomic problems, the Somogy county – considered

an internal periphery – struggles with underdeveloped infrastructure, a lack of capital, and low entrepreneurial activity. To provide a deeper understanding of the situation, the research conducted in-depth case studies with 21 local landowners, highlighting the critical generational transition, increasing land concentration, and the slow pace of agricultural digitization. Although the small-scale and family farms surveyed are striving to diversify their production, limited profitability and modest labour market potential pose serious obstacles to development. The study highlights that the microregion's competitiveness could be enhanced by strengthening cooperation among farmers and with local governments, as well as by supporting practical, locally focused development strategies.

Keywords:

*Southern Transdanubia,
liveability,
local economic development,
agriculture,
rural areas*

1. Bevezetés

A Dél-Dunántúl Magyarország egyik, mezőgazdasági termelés szempontjából kiemelt területe, felszíni vizekben gazdag, természetes határai folyók és tavak. Talaja jó termőképességű, mezősi és erdőtalaj (Buday-Sántha, 2013). A Dél-Dunántúl mezőgazdasági termelése színes és változatos, a terület földrajzi adottságai révén ideális környezetet biztosít a szántóföldi kultúrák, gyümölcsösök és szőlőültetvények, valamint az állattartás számára. Az ágazat jelentős részét a vegyes profilú kisgazdaságok alkotják, melyek nemcsak a növénytermesztésre, hanem az állattenyésztésre is kiterjednek. A helyi termelők sok esetben a termelés diverzifikálására törekednek, ami lehetőséget biztosít számukra a piaci kockázatok csökkentésére és a fenntartható fejlődés elősegítésére. A térség ilyen szempontból is gazdag vizsgálati terület, mivel a vadban gazdag erdőterületek a vadhús gasztronómiai értékét is visszaállíthatják (Nagy et al., 2025). A diverzifikáció eseteinek leírása számos országos példával jeleníthető meg: Hovanecz-Sándor et al. (2026) esettanulmánya a piaci érzékenység és az alkalmazkodóképesség példáját jeleníti meg a gasztronómia összekapcsolása mentén, míg Pentz & Nemes (2025), illetve Pentz & Gonda (2026) a tematikus utak helyi gazdaságfejlődésben játszott szerepét mutatja be. Ugyanakkor a „többlábon állás” csak akkor lehet sikeres stratégia, ha sikerül megszólítani a megfelelő célközönséget, illetve, ha van (lesz) helyben maradó értéket jelentő humán tőke. A Dél-Dunántúl vidéki térségeiben a népességfogyás komoly probléma. Az elöregedő társadalom és a fiatalok elvándorlása súlyosan érinti a helyi közösségeket, ami a munkaerőpiacra és a mezőgazdasági termelés fenntartására is hatással van. A népszámlálási statisztikák alapján a népességcsökkenés mértéke a térségben jelentősen felgyorsult az utóbbi évtizedekben, mely részben a gazdasági lehetőségek

hiányával magyarázható. A mezőgazdasági szektorban dolgozók aránya még mindig jelentős, de a foglalkoztatottak száma folyamatosan csökken. A helyben történő fejlesztések, mint például a korszerű mezőgazdasági technológiák alkalmazása és a helyi termékek népszerűsítése, segíthetnek a munkahelyek megtartásában és új lehetőségek teremtésében.

Buday-Sántha (2013) szerint a Dél-Dunántúl Magyarország leginkább hátrányos helyzetű vidéki régiói közé tartozik, a térség elmaradottságának egyik alapvető oka a vidéki közösségek gazdasági fejletlensége és a foglalkoztatási lehetőségek szűkösége. A gazdasági tevékenységek visszaszorulása miatt az itt élők között gyakori az idősebb korosztály; a települések háromnegyedében a 65 évnél idősebb lakosság aránya 20% feletti (KSH, 2024), mivel a fiatalabb generáció gyakran elvándorol a jobb munkalehetőségeket kínáló városokba vagy külföldre. A régió népessége folyamatosan és tendenciózusan csökken (1. táblázat). Az elmúlt húsz évben 138.099 fővel lett kevesebb a lakosság, ebből a vidéki lakosság 62.300 fővel csökkent. Arányaiban a városi népesség nagyobb mértékben csökkent, a vidéki népesség jellemzően Tolna vármegyében esett vissza, a másik két megye (a városokból való kiköltözések miatt) tudta gyarapítani a vidéken élők arányát (bár abszolút értékét nem). Az ország népességének 8,9%-a él a régióban, vidéki lakosságának viszont a 12,4%-a. Az idősödő demográfiai szerkezet kihívásokat jelent a munkaerőpiac számára, hiszen csökken a potenciális munkaerő-utánpótlás (Koltai, 2025). Emellett a gazdasági aktivitás alacsony szintje és a szűkös források miatt a helyi infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése elmarad, ami tovább gyengíti a régió versenyképességét. A régió természeti értékekben gazdag, azonban ezek felhasználása nem megfelelő mértékű. Ásványkincsei főként építőipari nyersanyagok: kőfélék, homok, kavics és agyag; potenciális

köszéntelemek és tözégvagyon is megtalálható a régióban. A régióban az ipari termelés volumene alacsony, az agrárpotenciálja azonban nagyon magas (Kovács & Horeczki, 2023). A régió mezőgazdasági szerkezetének sokszínűsége különösen fontos a helyi biodiverzitás és a fenntarthatóság szempontjából. A domborzati és talajadottságok kedvezőek a szőlő- és gyümölcsstermesztésre (bortermő vidékek, tradicionális kajszi és egyéb csonthéjas gyümölcsök térsége), illetve az állattartásra, különösen a legeltetési állattartásra, amely jól illeszkedik a helyi természeti környezethez. Az Agrárminisztérium (2021) KAP-stratégiai terve szerint Magyarország számára kiemelt cél a fenntartható mezőgazdasági gyakorlatok támogatása, beleértve a kisüzemi, vegyes profilú gazdaságokat is, amelyek erősítik a helyi piacokat és hozzájárulnak a vidéki közösségek megélhetéséhez. A KSH adatai (2024) alapján ugyanakkor a birtokoncentráció erősödése miatt a kisebb gazdaságok aránya csökkent, ami veszélyezteti a diverzifikált mezőgazdasági struktúrát, és gyengítheti a helyi gazdaság ellenállóképességét.

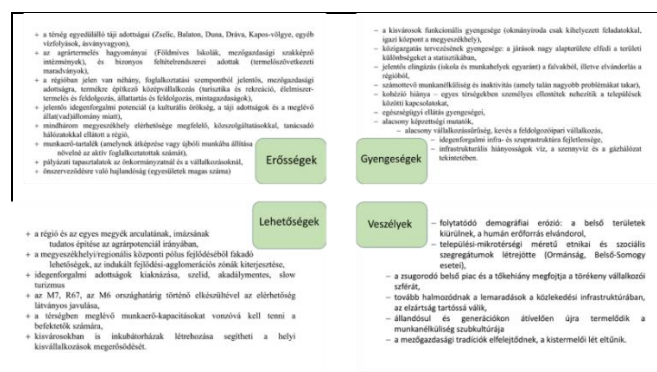
Területi egység		Városok			Községek		
		2001	2011	2022	2001	2011	2022
Magyarország		7.170.269	7.012.105	6.737.468	3.028.046	2.935.523	2.866.166
Dél-Dunántúli régió		574.798	549.269	498.999	418.724	384.840	356.424
Baranya megye	Részesedés a megyei népességből	46,2%	46,2%	46,3%	33,9%	34,4%	34,4%
Somogy megye		29,7%	30,2%	30,3%	39,6%	39,4%	39,9%
Tolna megye		24,2%	23,6%	23,4%	26,5%	26,2%	25,6%
Baranya megye	Részesedés az országos népességből	3,7%	3,6%	3,4%	4,7%	4,5%	4,3%
Somogy megye		2,4%	2,4%	2,2%	5,5%	5,2%	5,0%
Tolna megye		1,9%	1,8%	1,7%	3,7%	3,5%	3,2%

1. táblázat: A régió népességének változása 2001–2022 között.
Forrás: KSH (2024) alapján saját szerkesztés.

A SWOT alapján a mezőgazdaságban számos kihívással kell szembenézni, a generációváltás problémája Hamza (2022) szerint kritikus a magyar mezőgazdaság számára, különösen a Dél-Dunántúlon, ahol az idősebb gazdák egyre nagyobb arányban vannak jelen. A fiatalabb generációk vonakodnak átvenni a családi gazdaságokat, mivel a mezőgazdaság gyakran alacsony jövedelmet biztosít, és kevés lehetőséget nyújt a fejlődésre (1. ábra).

Az Agrárminisztérium KAP-stratégiája ezért kiemelt támogatást nyújt a fiatal gazdák számára, hogy ösztönözze őket a gazdaságok fenntartására és továbbvitelére. Az előregedő mezőgazdasági munkaerő miatt egyre nagyobb szükség van olyan programokra, amelyek megkönnyítik a fiatal gazdák belépését a piacra és fejlesztik a gazdálkodáshoz szükséges képességeiket. Ferencz (2015) elemzése szerint a kisgazdaságok jövedelemtermelő képessége a 2000-es években jelentősen csökkent. A gazdaságok gyakran nem rendelkeznek elegendő tőkével a fejlesztésekhez, így nehezen tudják növelni termelékenységüket vagy modernizálni gazdaságaikat. A jövedelmezőség csökkenése miatt a kisebb gazdaságok egyre nehezebben tudnak fenntartható módon működni, ami a mezőgazdasági termelés visszaeséséhez vezethet a térségben. A digitalizáció és a modern technológiák bevezetése kulcsfontosságú lenne a mezőgazdaság versenyképességének javítása érdekében, azonban a Dél-Dunántúlon ezek elterjedése lassabb ütemű. Az Agrárminisztérium (2021) jelentése szerint a digitalizáció ösztönzése és a technológiai újítások elterjesztése kiemelt cél, különösen a kisebb gazdaságok számára, amelyeknek nehezebb lehetőségük van az új technológiák alkalmazására. Az alacsony digitalizációs szint korlátozza a gazdaságok hatékonyságát és piaci versenyképességét, különösen a termelési és logisztikai folyamatok optimalizálása terén. A KAP által nyújtott támogatások és képzési programok célja, hogy segítsék a gazdákat az új technológiák bevezetésében és használatában. Alapjában véve elmondható, hogy Buday-Sántha 2010-ben lefolytatott kutatásának megállapításai továbbra is érvényesek a Dél-Dunántúli mezőgazdaságára, ugyanakkor az aktuális adatok alapján néhány probléma, mint a generációváltás, birtokonkoncentráció, jövedelemtermelő-képesség csökkenése és a digitalizációs elmaradás, még nagyobb hangsúlyt kapott. Ezek a tényezők együttesen határozzák meg a régió mezőgazdaságának, vidéki térségeinek jelenlegi helyzetét és jövőbeni fejlődési lehetőségeit.

A helyi gazdaságfejlesztési stratégiák kiemelt szerepet játszanak a vidéki térségek fenntartható fejlődésében, különösen a mezőgazdaság dominálta régiókban. E stratégiák célja, hogy ösztönözzék a gazdasági tevékenységek diverzifikációját, támogassák a helyi termelők versenyképességét, valamint elősegítsék a helyi erőforrások fenntartható hasznosítását. A mezőgazdaságban dolgozók számára ezek a stratégiák különösen döntő súlyúak, hiszen közvetlen hatással vannak a megélhetési lehetőségeikre, jövedelemtermelő képességükre és életminőségükre. A gazdaságfejlesztési intézkedések közé tartozhatnak az agrárdigitalizáció támogatása, a rövid ellátási láncok kialakítása, a helyi termékek piacra jutásának elősegítése, valamint az oktatási és képzési programok bevezetése, amelyek célja a termelők szakmai fejlődése. Az ilyen programok sikere szorosan összefügg a helyi közösségek

1. ábra: A Dél-Dunántúl régió SWOT-analízise. *Forrás: saját szerkesztés.*

együttműködésével, a helyi adottságokra építő fejlesztési elképzelésekkel, valamint az állami és önkormányzati támogatások hatékonyságával. A mezőgazdaságban dolgozók szemszögéből nézve a helyi gazdaságfejlesztés nemcsak gazdasági kérdés, hanem társadalmi és kulturális szempontból is meghatározó. Az ilyen stratégiák hosszú távon hozzájárulhatnak a vidéki térségek népességmegtartó képességének növeléséhez, a generációváltás elősegítéséhez, valamint a helyi közösségek identitásának megerősítéséhez. Az egyik alkalmazási lehetőség a településfejlesztés, amely a település társadalmi-gazdasági erőforrásainak, környezetminőség, technológiai, tárgyi és humanisztikus szolgáltatásainak fejlesztésével, kiegyensúlyozott feltételek megteremtésével, a település lakossága életszínvonalának és életminőségének javításával foglalkozó gyakorlati szempontú tudomány (Nemes Nagy, 1998; Póla, 2014). A településfejlesztésnek figyelmet kell fordítania a település társadalmi adottságaira, a humán infrastruktúrára, a település gazdaságosságára és gazdálkodására, valamint a település természeti és mesterséges környezetére (Horeczki & Póla, 2022). A települési önkormányzat által megfogalmazott fejlesztési koncepciók, a fejlesztés és tervezés összehangolása, valamint a települések és a területrendezési együttműködés révén tervszerű és megalapozott településfejlesztés valósítható meg (Jószai, 2007). Arra oda kell figyelni, hogy a tervek átgondolt fejlesztéseket tükrözzenek, mivel helytelen területfejlesztés (város- és településfejlesztés) esetén káros hatások is generálódnak: hosszú távon gazdasági, társadalmi és környezeti károk is jelentkezhetnek. A gazdasági károk közé sorolhatjuk a térségen belüli elérhetőség átgondolatlan fejlesztését, a megnövekvő közlekedési költségeket, a lakó- és egyéb területek kiszolgálása érdekében megépülő utakat és parkolókat (amely egyszerre előnye és környezeti kára a fejlődésnek), a felhasználandó (termő) terület csökkenését és a közszolgáltatások biztosításának megnövekvő költségeit. A legjelentősebb társadalmi problémák: az elérhetőségi viszonyok romlása miatt alakulnak ki (ingázás); felerősödik a szegregáció, a népesség tömörülése és a nagyfokú beépítettség hatására a lakáskörülmények romlanak. A városi habitus növekedésével megcsappannak, néhol megszűnnek a társadalmi és személyes interakciók, a vidéki társadalmi tőke jellemzői elhalványodnak (Bajmócy, 2001). A harmadik probléma a környezet felől jelentkezik; a zöldfelületek csökkennek, az energiaszennyezés nő, levegő- és zajszennyezés terhelődik, a városi hőszigetek száma gyarapodik. A negatív hatásokat ellensúlyozandó, közlekedési lehetőségek is megjelennek: a közutak kiépítése, a megújuló energiára (vagy villamos pályára) alapozott tömegközlekedés, kerékpárutak építése és kisebb városi központok létesítése az egyes térségeken belül. Mind a közút, mind a vasúti pályák tervezésekor a cél, hogy valamennyi poten-

ciális állomás (munkahely, intézmény, lakóhely) megközelíthető (beingázható) távolságon belül elérhető legyen, hogy időmegtakarítást érhesünk el (Tóth, 2004). A gazdaságfejlesztés egyik kiemelt célterülete az elérhetőség; a magyarországi közúthálózat-fejlesztési program célkitűzései között olvasható, hogy minden autópálya az országhatárig épüljön ki, a megyeszékhelyek legalább felének épüljön közvetlen autópálya-összeköttetése, az elkerülő utak valamennyi központ mellett épüljenek meg, javuljon a közúti átkelések sűrűsége mindkét nagy folyón, a zsáktelepülések kétoldali hálózati összeköttetése valósuljon meg, kerékpárutak épüljenek, illetve a sugaras főúthálózat egészüljön ki gyűrűs elemekkel (Erdősi, 2005). Ebből a perspektívából a Dél-Dunántúl helyzete több szempontból hátrányos. Baranya megyében a megyeszékhely autópályával való összeköttetése megoldott, de nem megfelelő. 2010-ben adták át az M6-os autópályát, amely fő útvonala a határ volt, és csak bekötőút vezet (M60) Pécs irányába, amely a várost a déli ipari park irányából éri el. Az autópálya ilyen szempontból a megyeszékhelyre nem gyakorolt közvetlen pozitív hatást, viszont az autópálya leajtókhoz közel helyezkedő települések számára megnyitotta az utat az országos vérkeringésbe való bekapcsolódáshoz. Kaposvár és Szekszárd helyzete ilyen szempontból kevésbé tekinthető kedvezőnek, a tervezett M9-es autópálya még nem került kiépítésre. Kaposvár elérhetőségét az M7-es autópályát elérő R67-es gyorsforgalmi út jelentősen javította. Mind a gyorsforgalmi utak, mind az autópályák elősegíthetik a mezőgazdasági termelők áruszállítását, illetve a megyeszékhelyeken található szolgáltatások gyorsabb elérését teszik lehetővé.

2. Somogy megyei gazdálkodók tapasztalatai

A tanulmány Kadarkút és közvetlen térségét dolgozza fel esettanulmányi terepként, mivel a 2008–2013-as időszakban a Kadarkút-Nagybajomi kistérség részeként az ország egyik leghátrányosabb, gazdasági-társadalmi szempontból komplex programmal segített, kiemelten magas munkanélküliséggel sújtott térségként szerepelt. Ezzel szemben a járási rendszer bevezetésével (218/2012. Korm. rend.) az ország egyik legnagyobb alapterületű Kaposvári járás tagtelepüléseiként a statisztikai táblákban már „csak hátrányos” helyzetüként jelent meg, míg a problémák nagy része nemhogy megoldódott, hanem növekedett az elmúlt tíz évben. Somogy vármegye délnyugati része erőteljes belső perifériaként azonosítható, mind a társadalmi szegregációt, mind a gazdasági adatokat tekintve, annak ellenére, hogy mezőgazdasági szempontból (termőtalaj minősége, gazdaságok száma, ereje) a térség közepesen erős jellemzőkkel bír (Csizmadia & Bareith, 2022). Kadarkút és térsége a nagyobb népességű városok (Kaposvár, Nagyatád és Szigetvár) 25 km-es távolságában található. Vasúti

közlekedése nem megoldott, az autóbuszos közlekedés átszállás nélkül a közeli városokba történik. A helyi infrastruktúra jól kiépített, számos alapvető szolgáltatás elérhető, például iskola, óvoda, orvosi rendelő (egészségház, mentő-állomás), posta, étterem, rendőrség, ATM, kormányablak szolgáltatás. A térségben a humán infrastruktúra fejlesztése és a humán tőkébe való befektetés egyre erőteljesebben jelentkezik. Érdekes vizsgálati terep Kadarkút és környéke, mivel a mezőgazdasági oktatás hagyományai a település történelmében megtalálhatóak: a Magyar Királyi Földmívelőiskola, az ország egyik legrégebbi mezőgazdasági szakiskolája, ötven évig működött Szentimrepusztán, amely közigazgatásilag Kadarkúthoz tartozik. Ezekben az iskolákban gazdatiszteket és magángazdálkodókat képeztek ki, elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtva a tanulóknak. A mintagazdaság és az iskola épületei sajnos már nem láthatók, a közeli mezőgazdasági telepet építették fel belőle, azonban az oktatásra épülő településfejlesztési elképzelések a mai napig áthatják a térség stratégiáit (Kadarkút város gazdasági programja, 2010).

A gazdasági aktivitás a térségben a rendszerváltásig folyamatosan növekvő volt, majd 1990 után lecsökkent az aktív keresők és megnőtt a munkanélküliek (főként a tartós munkanélküliek) száma. A munkanélküliek aránya 1995-től kezdődően igen magas, a népesség 4,8-5,8%-a, a közeli 100 lakos alatti falvakban sajnos elérte a 8%-ot is (2. táblázat). A 2008-as gazdasági válság és a Covid miatt a munkanélküliség a térségben folyamatos növekvő tendenciát mutat. A foglalkoztatási kérdés megoldása mind a községek, mind a kisváros fejlesztési stratégiájában kiemelt feladatként jelentkezett.

Megnevezés	2021	2022
Nyilvántartott álláskereső összesen (fő)	92	81
Nyilvántartott álláskereső, 100 fő 15-64 évesre vonatkozóan (fő)	4,44	3,96
Legfeljebb 8 általános iskolát végzett nyilvántartott álláskereső aránya (%)	45,65	51,85
25 év alatti nyilvántartott álláskereső aránya (%)	10,87	14,81
45 év feletti nyilvántartott álláskereső aránya (%)	56,52	51,85
Magas presztízsű foglalkoztatási csoportokban foglalkoztatottak aránya (%)	14,62	14,29

2. táblázat: Kadarkút főbb gazdasági adatai. Forrás: KSH TEIR (2024. 02. 27.)

A tartós munkanélkülieket igyekeztek közmunkaprogramokban foglalkoztatni, esti iskolában átképezni. A lakosság vállalkozói aktivitása rendkívül alacsony, a megyei átlagos értékek felét közelíti csupán a működő vállalkozások száma. A vállalkozások háromnegyede az 1-9 fő alkalmazottal rendelkező kategóriába sorolható, ennek jelentős része, közel 60%-a mezőgazdasági vállalkozó, östermelő

vagy családi gazdaságban foglalkoztatott. Kadarkúton ez a 2100 fős lakosságból közel 300 családot érint, és a 28 regisztrált termelő több mint 1 főt foglalkoztat éves szinten.

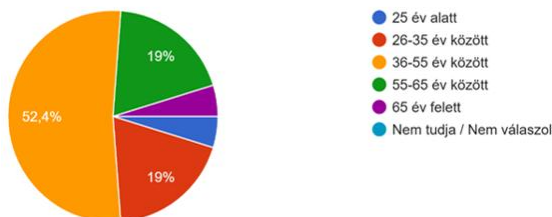
2024. szeptember 15. és november 15. között Kadarkút és térségéhez tartozó 21 gazdálkodóval folytattunk félélig strukturált mélyinterjút. Az interjúhoz használt kérdések három fő blokkra tagolódtak: általános, a gazdaság egészére vonatkozó kérdések, a fejlesztésekre és a jövőre vonatkozó kérdések, és általánosan a megkérdezettre vonatkozó alapadatokra irányuló kérdések (3. táblázat). Minden kérdésnél felajánlottunk válaszlehetőséget a megkérdezetteknek, illetve időt, hogy kifejtsek az adott kérdéshez tartozó gondolataikat. A válaszokat papír alapon rögzítettük, név nélkül, minden kérdésnél meghagyva a lehetőséget, hogy az illető ne válaszoljon, illetve nem tudom választ adjon.

Általános, gazdaságra vonatkozó adatok	Mióta gazdálkodik? 0-1 éve, 1-5 éve, 5-10 éve, 10 évnél több ideje
	Mi a gazdaság fő profilja? Növénytermesztés, állattenyésztés, vegyes profil?
	Mekkora földterülettel rendelkezik? Ebből mekkora a saját és a bérbe vett terület (arány)?
	Ez a gazdaság a fő bevételi forrása?
Fejlesztésre és jövőre vonatkozó kérdések	Hány foglalkoztatottal rendelkezik?
	Az elmúlt évek során történt-e birtokbővítés vagy csökkenés?
	Hogyan változott az elmúlt években gazdaságának jövedelmezősége?
	Milyen fejlesztések történtek az elmúlt időszakban a gazdaságában?
	Milyen stratégiákat tart fontosnak a településén, amely jelentős hatást generálhat a gazdaság működésére vonatkozóan?
	Együttműködik-e a térségben élő többi mezőgazdasági szereplővel?
	Ha igen, milyen típusú és gyakoriságú ez az együttműködés?
	Együttműködik-e a települési önkormányzattal?
	Ha igen, milyen típusú és gyakoriságú ez az együttműködés?
	Együttműködik-e a településen vagy térségben működő civil szervezetekkel?
Alapadatok	Ha igen, milyen típusú és gyakoriságú ez az együttműködés?
	A gazdaság jövőjére vonatkozóan mit tudna elmondani, milyen tervei, elképzelései vannak a következő 5-10 évre vonatkozóan?
	Nem
	Családi állapot
	Gyermekek száma
	Segítő családtagok száma
	Mióta él a településén?
	Lakóhelye
	Végzettség típusa, foka

3. táblázat: A gazdálkodók megkérdezésére használt interjúváz. Forrás: saját szerkesztés.

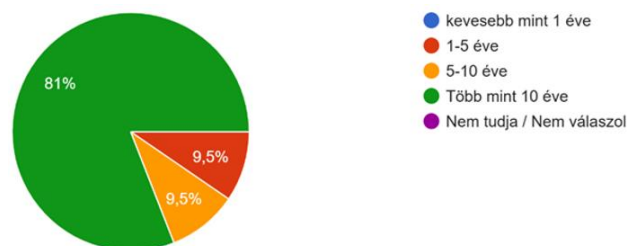
A megkérdezettek közül 15 volt férfi (71%) és hatan nő (29%), 13-an (mind férfi) vezető, döntéshozó pozíciót töltenek be a családi gazdaságban. A vezetői pozíciót betöltő gazdálkodók aránya (62%) arra utal, hogy jelentős részük aktívan irányítja a gazdasági döntéseket, ami fontos a vállalkozói mentalitás szempontjából. Azon gazdaságok, ahol nem a gazdálkodó vezet, inkább családi vagy közösségi alapokon működhetnek. Közgazdasági megközelítésben a hatékony vezetés hozzájárulhat a magasabb termelékenységhez és jövedelmezőséghez. Az ehhez szükséges vezetői képességek fejlesztése kulcsfontosságú, amelyhez kapcsolódóan a megkérdezettek mindegyike vett már részt valamilyen, vagy a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, vagy egyéb képzőintézmények által szervezett továbbképzésben.

Végzettségüket tekintve 1 fő alapfokú, 12 fő középfokú, 8 fő felsőfokú végzettséggel rendelkezik, a megkérdezettek mindegyike szakirányú végzettséggel is rendelkezik (pl. mezőgazdasági technikum vagy mezőgazdasági gépszerelői technikum a jellemzően 50 év felettiek esetében, aranykalászos gazda képesítés, nem korhoz kötött és főiskolai, egyetemi végzettség a 40 év alattiaknál). A gazdálkodók képzettségi szintje meghatározza a technológiai újítások elfogadásának és alkalmazásának képességét is. A viszonylag magas, érettségivel és főiskolával rendelkezők aránya kedvező volt a megkérdezettek között, amire utal, hogy a beszélgetés során a mezőgazdaság modernizációja – például a digitalizáció, korszerűsítés a növénytermesztésben – többször előfordult. Az újításoknak többségében csak a pénzügyi korlátok szabnak határt, a mezőgazdasági gépek, berendezések fejlesztése egyszerűbb és költséghatékonyabb tétel, a drónos permetezés vagy a GPS alapú vetéstechnológia már előforduló tétel azon megkérdezettekénél, akik több mint 50 hektáron gazdálkodnak. Hét ilyen interjúalannyal beszéltünk, akik főként növénytermesztéssel foglalkoznak, mindegyikük a helyi termelőszövetkezet utódvállalatát vagy telephelyét vette meg, illetve át, több mint 10 főt foglalkoztatnak, jövedelmezőségük biztos alapokon áll, több fejlesztést terveznek megvalósítani az elkövetkezendő években. Ez a hét gazdálkodó egyfajta kontrollcsoportként is működött, mivel a többiek esetében főként vegyes profil volt a karakter, és az 50 hektár alatti termőterületen való gazdálkodás. A megkérdezettek között négy fő 35 év alatti, 14 fő középkorú és 5 idősebb, nyugdíjkorhatárhoz közeli interjúalany volt (2. ábra). A beszélgetésekből kitűnik, hogy az életkor kulcsfontosságú, mivel a gazdaságok produktív éveit is jellemzi. A fiatalabb gazdálkodók alacsony aránya jellemző a térségben és országos szinten is, ami a generációváltás hiányára, az előreledés problémájára utal. A beszélgetésben részt vevők között nem volt megfigyelhető a mezőgazdaság iránti alacsony érdeklődés, elhivatott szakemberekkel találkozhattunk. Mindegyik 35 év alatti gazdálkodó élt a fiatal gazda, fiatalok vállalkozóvá válása vagy az östermelők kisüzemfejlesztési támogatásával. Ezek a pályázati források kb. 5 millió forintos kezdőtőkét jelentenek a gazdaság elindításához.

2. ábra: A megkérdezettek életkor szerinti megoszlása. Forrás: saját szerkesztés.

A megkérdezettek közül 11-en falun, 7-en kisvárosban és 3-an egyéb városban (a megyeszékhelyen) élnek. A gazdálkodás helye minden esetben a lakóhelyhez legfeljebb 15 km-es távolságban történik, a megkérdezettek 70%-a ott gazdálkodik (ott vannak földjei vagy állatai), amely településen életvitelszerűen tartózkodik. A lakóhely típusa szoros összefüggésben áll a mezőgazdasági termelés földrajzi és gazdasági korlátaival. A falvak és kisvárosok dominanciája (52%) azt mutatja, hogy a mezőgazdasági termelés továbbra is elsősorban vidéki térségekben koncentrálódik, ahol a földterületek hozzáférhetőbbek. Gazdaságpolitikai szempontból a községekben nagyobb szükség van helyi infrastruktúra-fejlesztésre, például utakra, szállítási lehetőségekre, és piaci kapcsolatok kialakítására, hogy a termelők termékei eljuthassanak a nagyobb piacokra vagy közvetlenül a termelőkhez. A gazdálkodás hagyományai is megmutatkoztak a lekérdezések során, mivel a gazdálkodók 81%-a több mint 10 éve az adott településen él és gazdálkodik, döntő többségük családi gazdaságot folytat, amit örökölt és tovább is tervez adni. 2-2 fő volt, aki 5 évet meghaladóan, illetve kevesebb mint 5 éve él az adott településen (3. ábra).

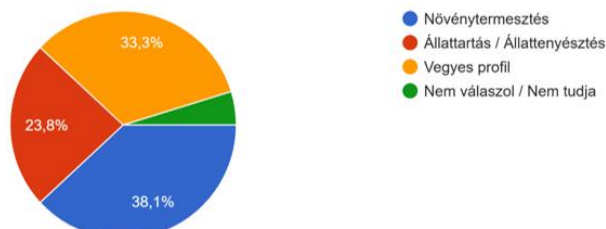

3. ábra: Mióta él az adott településen kérdésre adott válaszok aránya. Forrás: saját szerkesztés.

A kevesebb mint 5 éve ott élők, a munkalehetőségek változása miatt a megyeszékhelyre költözők voltak, akik a jellemzően növénytermesztést, mint másodállást tartják fenn. A több mint öt éve adott településen élők és gazdálkodók az újrakezdők, illetve önellátók csoportjába sorolhatók, akik a vidéki élet idilljét keresve próbálnak kislétszámú állattartással, 1 hektár alatti termőterületen gazdálkodni. A gazdaságok fő profilja (4. ábra) a megkérdezettek esetében is leképezi az országos átlagot, erőteljes a növénytermesztés (főként a nagyobb területen gazdálkodók számára), az állattartás egyre mérsékeltebben van jelen, illetve a gazdaságok egyharmada vegyes profillal próbál boldogulni.

A megkérdezett családi gazdaságok többsége (57,1%) saját tulajdonú földeket művel, illetve saját telephelyen tartja állatait. 1 fő csak tartós bérletben művel, azonban jelezte, hogy ez idővel változni fog, birtokbővítést és profilbővítést tervez, pályázatok függvényében állattartással és kertészeti tevékenységgel is foglalkozna a jövőben. A megkérdezettek

közel 40%-a vegyes formában: saját és bérelt földterületeken is gazdálkodik. A bérelt földterületek minden esetben a növénytermesztéshez kapcsolódnak, az állattartás területei, helyszínei (rétek, legelők) minden megkérdezettnél saját tulajdonúak. A bérelt és saját földek kombinációja a rugalmasságot és a birtokpolitikai környezethez való alkalmazkodást jelzik.

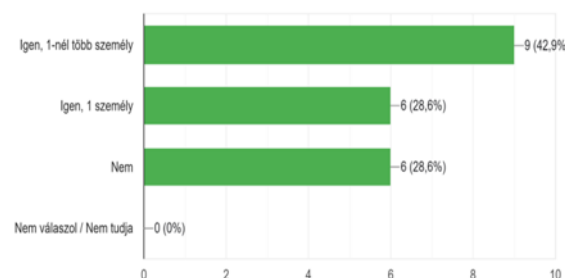
4. ábra: Mi a gazdaság fő profilja kérdésre adott válaszok megoszlása. Forrás: saját szerkesztés.

A foglalkoztatottak létszámát tekintve a megkérdezettek egyharmada (az 50 hektár feletti területen gazdálkodók) foglalkoztatnak 5 főnél több alkalmazottat teljes éven át, míg a 10-50 hektáron gazdálkodók 3-5 főt foglalkoztatnak idényjelleggel (betakarítási munkák, állatok választása, állatorvosi vizsgálatok, új legelőre hajtás alkalmával). A főként vegyes profilú, 20 hektárt nem meghaladó gazdaságok 1-3 főt foglalkoztatnak, többségében idényjelleggel (állatokhoz vagy kertészeti műveléshez kapcsolódóan).

A kis létszámú foglalkoztatottság a kisgazdaságok alacsony munkaerőigényét mutatja, azonban ez nem jelenti azt, hogy ténylegesen alacsony a munkaerőigény, csupán a jövedelmezőségi viszonyokat szemlélteti: az interjúalanyoktól gyakran hallott mondat, a „magad uram, ha szolgád nincsen”, jellemzi egyrészt e gazdálkodók kilátásait és jövőbe vetett bizalmatlanságát is. Ez települési szempontból mindenképpen kihívást jelent, mivel korlátozott munkahelyteremtő potenciállal jelennek meg a vidéki térségekben ezek a csupán egy főt foglalkoztató családi gazdaságok.

A foglalkoztatottak mellett megjelenik a segítő családtag szerepe is e kisgazdaságoknál (5. ábra), a hagyományos működési modellt a beszélgetések is tükrözték, a férfiak vezető pozíciót töltenek be, míg a nők többsége segítő családtag (könyvelőként, állatok gondozójaként, adminisztratív munkatársként működik közre). Többször felmerült gondolat a beszélgetés során, a támogatáspolitikai, fejlesztéspolitikai, amely jobban is segíthetné e gazdálkodókat. A bővítené-e gazdaságát, és ha igen, milyen mértékben kérdésre a legtöbb esetben a nemcsak a földterület vásárlására vagy a gépesítettség korszerűsítésére gondoltak az interjúalanyok, hanem a munkaerőre is, több főt foglalkoztatnának, illetve szakképzettebb munkaerőt (pl. az állatok körül, növényvédelem területén) alkalmaznának. A

megkérdezettek egyharmadánál a birtokméret növekedett az elmúlt öt évben, ebből két fiatal egy éven belül alapított családi gazdaságot. Két esetben csökkent a birtokméret, mindkét esetben 65 év feletti a gazdálkodó, nincs örököse, így lassan megszünteti gazdaságát. 12 válaszadónál nem történt változás az elmúlt időszakban, amely esetek hátterében a gazdaság jövedelmezőségének problémája is áll, ugyanis a termelési költségek növekedése mellett az állattartás költségei változatlanul magasak, a piaci árak változékonysága mellett. Öt válaszadónál a jövedelmezőség növekedett, ők a jellemzően nagy birtokmérettel rendelkező gazdálkodók, akik ki is fejtették, hogy a nagyobb termőterület megfelelő alkupozíciókat biztosít számukra, így kiküszöbölhetőek a piaci árak ingadozásai. Egyharmaduknál a fejlesztés nem földvásárlás, hanem gépbeszerzést jelentett, illetve hat gazdálkodónál infrastruktúra-fejlesztést (öntözőrendszer, ivóvíz-kiépítés, villamosítás).

5. ábra: A segítő családtagok száma a megkérdezett gazdaságokban. Forrás: saját szerkesztés.

A kérdések egy külön blokkja a gazdálkodók együttműködési készségére irányult, azaz kikkel, milyen gyakran, milyen munkafolyamatok során működik együtt. A térségben élő mezőgazdasági szereplőkkel a megkérdezettek fele heti-havi szinten kooperál, egyharmaduk éves szinten (a betakarítási munkák, állatorvosi vizsgálatok során), egy fő volt, aki napi szintű együttműködésről számolt be, ő jellemzően bémunkák végzésével bízza meg a településen élő másik gazdálkodót (géppark hiánya miatt). A gazdálkodók közül kilencen a településük önkormányzatával is együttműködnek, szerződéses kapcsolatot ápolnak (gyakori okok: földbérlet, mellékutak karbantartása, szüreti felvonulásra traktor biztosítása). Négyen heti szinten, hárman évente, két fő pedig alkalmanként. Azon falusi önkormányzatok, akik maguk is foglalkoznak állattartással, gyakrabban működnek együtt a településen gazdálkodókkal, míg a kertészeti tevékenységet folytató önkormányzatok inkább csak alkalmanként (jellemzően a tavaszi földmunkák idején). Két gazdálkodó, akik a térségben nagygazdának számítanak, civil szervezettel is együttműködnek, a társadalmi felelősségvállalásra is ügyelve az üzletpolitikájukban (éves támogatást biztosítanak egy-egy

településen működő hátrányos helyzetűeket segítő alapítvány számára). Az együttműködési készség eléggé hiányos a térségben, ami a széttagoltságot, a mezőgazdasági termelők fokozódó problémáit csak tovább görgeti. Az együttműködések erősítése növelheti a versenyképességet és az innovációs potenciált.

A helyi fejlesztési tervek számára is fogalmaztak meg javaslatokat a megkérdezettek: az ösztönzők helyi szintű bevezetése, az együttműködések elősegítése, képzések koordinálása, a helyi piacok, helyi termékek boltjának megnyitása mellett több gyakorlatias és köztük néhány költséges ajánlást is tettek a gazdálkodók. A legfontosabb szempont a növénytermesztésben érdekeltek számára a helyi szintű stratégiákban megfogalmazandó vadgyérítés, amelyet nemcsak a vadásztársaságok, hanem akár az önkormányzatok is koordinálhatnak, feldolgozót építhetnének, és új alternatívát nyithatnának a munkaerő foglalkoztatottságának növelésére. Meglehetősen gyakorlatias kérést fogalmazott meg a megkérdezettek döntő többsége, amikor a naprakészséget, az információk megfelelő hozzáférhetőségét kérte; a falugazdászok nem mindig elérhetőek, a kamarai vagy egyéb intézmények leterheltek. Egyfajta információs bázist biztosíthatna (gyűléseket) a helyi önkormányzat, összeköthetné a megfelelő személlyel a gazdálkodót, hogy gazdasági kapcsolatok is létrejöhessenek. Az önkormányzatok számára az állattartók olyan javaslatokkal is élnének, hogy vegyék figyelembe, falun laknak az állattartók és a lakosok is, a mindennapi felmerülő problémák megoldásában lehetne jobban partner a helyi önkormányzat. Ez pár esetben a kisvárosban megkérdezetteknél fordult elő, ahol sok az új beköltöző és „hangos a kakas”, „szagos az állat”; szerintük az önkormányzat állattartásra kijelölt körzetek megállapításával ellehetetleníti a több éve már működő gazdaságot, pedig „inkább partnernek kellene lennie”. A fejlesztések elősegítését több gazdálkodó a kedvezőbb adózási feltételekben látná, a helyi adók eltörlését vagy mérséklését tették javaslatként, ezzel a vállalkozóként működő családi gazdaságok egy bizonyos terhe mérséklődne.

A kérdések utolsó blokkja a jövőbeli tervekre, elképzelésekre irányult, 5-10 éven belül hogyan alakul a gazdasága, hol látja ekkor magát. A megkérdezettek egyharmada pozitív, a gazdaság bővítését tűzte ki célul, ők életkor alapján eléggé vegyes képet mutatnak, mind az 55 év feletti, mind a 26 éves gazdálkodó így nyilatkozott. Öten inkább egyfajta óvatos politikát folytatnak, a gazdaság fennmaradását tűzték ki célul, azonban nagyobb fejlesztések nélkül, csupán a gazdaságátadás majd a cél (unokának, gyermeknek). Hárman a teljes felszámolásra szavaztak, ők azt mondták, hogy két éven belül akár magától (a haláluk vagy betegség miatt) megszűnhet a vállalkozás. A teljes felszámolás iránti tervek figyelmeztető jelei a

gazdaságok alacsony jövedelmezőségének és csekély versenyképességének.

Az empirikus kutatás célja az volt, hogy rávilágítsunk arra, hogy Somogy vármegyében, egy kisvárosban és annak környékén a mezőgazdaság szerepe milyen mértékű és a családi-közösségi összetartás létezik-e még. Ez a kutatás abban különbözik a többitől, hogy a megkérdezettek köre reprezentálja a magyar birtokstruktúrát és gazdálkodási formákat, így jó elemzési bázist ad. Az aktualitása abban mutatkozik meg, hogy a mezőgazdaság egy élő-lélegző ágazat, mindenképp elemzésre szorul, új szemlélettel. A mezőgazdaság kulturális öröksége eltűnőben van, az, hogy életünk és történelmünk része, főként ilyen kis vizsgálati egységekben mutatkozik meg.

3. Összegzés

A vegyes profilú gazdaságok változatos termelési gyakorlatai révén elősegítik a biodiverzitás megőrzését, a talajminőség fenntartását és a klímaváltozással szembeni alkalmazkodóképességet, amelyek mind alapvető fontosságúak a vidéki térségek hosszú távú fejlődése szempontjából. A dolgozat legfontosabb megállapításai között szerepel, hogy a vegyes profilú gazdaságok működése a helyi gazdaságfejlesztési stratégiák szerves részét képezheti, különösen azokon a településeken, ahol az elaprózott birtokstruktúra a mezőgazdasági jövedelmezőséget nem teszi rentábilissá. Az ilyen termelők hozzájárulnak a helyi gazdasági körforgás fenntartásához, mivel bevételeik jelentős részét helyben forgatják vissza, támogatva ezzel más helyi vállalkozásokat és szolgáltatókat. Továbbá fontos szerepet játszanak a vidéki életforma fenntartásában és az előrejedés mérséklésében azáltal, hogy munkahelyeket biztosítanak és lehetőséget teremtenek a fiatalabb generációk számára, hogy vidéken maradjanak. A kutatás empirikus adatfelvétele során egyértelművé vált, hogy a vegyes profilú gazdaságok gazdasági, társadalmi és ökológiai szempontból is kedvezőbb alternatívát kínálnak a monokultúras nagyüzemi gazdaságokkal szemben. Míg a nagyüzemek gyakran a magas termelési hatékonyságra és a rövid távú gazdasági nyereségre összpontosítanak, a családi gazdaságok hosszú távon képesek fenntartani a természeti erőforrásokat és a helyi biodiverzitást, miközben hozzájárulnak a helyi közösségek fenntarthatóságához. A dolgozat elemzései azt is alátámasztják, hogy a vegyes profilú gazdaságok sikeres működése érdekében szükség van a megfelelő támogatási környezetre, amelyek figyelembe veszik a gazdaságok egyedi jellemzőit és igényeit. A kutatás során alkalmazott módszerek – mint például statisztikai elemzések és interjúk – lehetőséget adtak arra, hogy átfogó képet mutassunk be a vizsgált gazdaságok helyzetéről, valamint a helyi gazdaságfejlesztés és a fenntarthatóság közötti összefüggésekről.

Összegzőképpen elmondható, hogy a vegyes profilú családi gazdaságok jelentősége nem csupán a helyi közösségekre korlátozódik, hanem példát mutathatnak más régiók számára is, ahol a fenntartható mezőgazdaság és a vidéki térségek fejlesztése kiemelt cél. A dolgozat reményeink szerint hozzájárul ahhoz, hogy jobban megértsük e gazdaságok összetett szerepét, és segítse a döntéshozókat abban, hogy megfelelően támogassák a vidéki térségekben élő gazdálkodók munkáját.

Irodalomjegyzék

- 218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról. <https://njt.hu/jogszabaly/2012-218-20-22/> (2024.10.07.)
- Agrárminisztérium (2021). *Magyarország KAP stratégiai terve, 2023-2027.* <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-kap-strategiai-terve-2023-2027/> (2024.05.08.)
- Bajmócy, Z. (2001). *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe.* Szeged: JATEPress.
- Buday-Sántha, A. (2013). *Dél-Dunántúli régió fejlesztése I-II.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Buday-Sántha, A. (2006). *Környezetgazdálkodás.* Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Csizmadia, A. & Bareith, T. (2022). Somogy megye lakosságának jövedelmi helyzete, 2012–2019. *Területi Statisztika*, 62 (3), 348–373.
- Erdősi, F. (2005). *Magyarország közlekedési és távközlési földrajza.* Pécs-Budapest: Dialóg Campus.
- Ferencz, Á. (2015). A kisgazdaságok jövedelemtermelő képességének lehetőségei. *Economica (Szolnok)*, 8 (4/2): 124–128.
- Hamza, E. (2022). A generációváltás akadályai és ösztönzői a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 66 (1): 3–27.
- Horeczki, R. & Póla, P. (2022). „A helyes természeti erőforrásgazdálkodás lehetőségei - Gazdasági fejlődés és környezeti haszon”. Panelbeszélgetés konzekvenciái. In: Horeczki, R. & Szabó, T. (szerk.) *A vidéki Magyarország a pandémia korában: IX. Falukonferencia.* Pécs: KRTK Regionális Kutatások Intézete, pp. 177–180.
- Hovanecz-Sándor, V., Kovács, Gy., & Kerekesné Mayer, Á. (2026). A baby leaf saláták és ehető virágok termelésének és piaci trendjeinek vizsgálata egy magyar családi gazdaság példáján. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 11 (1): 48–66. DOI: 10.15170/TVT.2026.11.01.03
- Jószai, A. (2007). *Regionális politika I. A hazai területfejlesztés intézményrendszere.* Budapest: E-government Alapítvány.
- Kadarkút város gazdasági programja, 2010.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a 152305. számú projekt keretében a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Starting pályázati program finanszírozásában valósult meg.

- Koltai, Z. (2025). Human resources development in the Central Danube Priority Area. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 10 (4): 139–154. DOI: 10.15170/TVT.2025.10.04.08
- Kovács, D. & Horeczki, R. (2023). Új jelenségek a baranyai gasztronómiában. Születőben a Mecsek–Völgyesség–Hegyhát gasztrotérség? *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 8 (3): 54–69. DOI: 10.15170/TVT.2023.08.03.04
- KSH (2024). *Népszámlálási adatbázis.* Központi Statisztikai Hivatal <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS016/>
- Nagy, Z., Bujdosó, Z., & Kovács, Gy. (2025). A vadhús helye a hazai gasztronómiában és oktatásban: Interdiszciplináris elemzés a kereslet, kínálat és tudástranszfer metszéspontjában. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 10 (2): 46–59. DOI: 10.15170/TVT.2025.10.02.03
- NAK (é. n.). *Jelentések és jogszabályok.* Nemzeti Agrárgazdasági Kamara. <https://www.nak.hu/tajekoztatasi-szolgaltatas/jogszabalyok/> (2024. 04. 28)
- Nemes Nagy, J. (1998). *A tér a társadalomtudományban.* Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület „Ember-Település-Régió”.
- Pentz, M. & Nemes, K. (2025). A turisztikai tematikus utak jelentősége és ismertsége Magyarországon. *Területfejlesztés és Innováció*, 18 (2–3): 123–137. DOI: 10.15170/terinno.2025.18.02-03.07
- Pentz, M. & Gonda, T. (2026). If people would want them, why do not they exist? Interest in gastronomic theme tours in Hungary. *Geojournal of Tourism and Geosites*, 64 (1): 265–273. DOI: 10.30892/gtg.64123-1674
- Póla, P. (2014). A területi fejlődés dilemmái. In: Lukovics, M. & Zuti, B. (szerk.) *A területi fejlődés dilemmái.* Szeged: SZTE, Gazdaságtudományi Kar, pp. 267–276.
- Tóth, G. (2004). Autópályák és a városfejlődés. *Tér és Társadalom*, 18 (2): 37–50.